

REPUBLIKA E SHQIPËRISË

KOMISIONERI PËR MBROJTJEN NGA DISKRIMINIMI

Nr. 816 prot.

Tiranë, më 26. 05. 2022

V E N D I M

Nr. 101, datë 26. 05. 2022

Bazuar në nenin 32/1/a, të Ligjit nr. 10221, datë 04.02.2010 “Për Mbrojtjen nga Diskriminimi”, të ndryshuar, Komisioneri për Mbrojtjen nga Diskriminimi (në vijim Komisioneri) mori në shqyrtim ankesën nr. 195, datë 01.11.2021, të S. L., ku pretendohet diskriminim për “shkak të aftësisë së kufizuar¹”, të djalit të tij E. L., nga ana e Drejtorisë së Shkollës së mesme të bashkuar “Mihal Nako”, Divjakë dhe Zyrës Vendore të Arsimit Parauniversitar Divjakë (ZVAP Divjakë). Në përfundim të shqyrtimit të ankesës, Komisioneri për Mbrojtjen nga Diskriminimi,

K O N S T A T O I:

I. Parashtrimi i fakteve sipas subjektit ankues.

Subjekti ankues, pretendon se, në këtë vit shkollor, djali i tij, nxënësi E. L., i cili ka lindur me sindromën down, por që është i diagnostikuar dhe me epilepsi, ka mbushur moshën 18 vjeç. Ai ka vijuar shkollën për 9 vjet në këtë institucion arsimor dhe në këtë vit shkollor duhet të regjistrohej në klasën e 9-të, që përkon me klasën e fundit të arsimit të detyruar.

Sipas ankuesit, Drejtoria e shkollës, por edhe ZVAP Divjakë nuk e regjistrojnë (kjo e shprehur në mënyrë verbale), duke përdorur rregulloren e arsimit parauniversitar se nxënësi duhet të jetë nën 18 vjeç për tu regjistruar në arsimin e mesëm të ulët, të cilit i përket dhe klasa e 9-të. Në rregulloren e arsimit parauniversitar nuk parashikohet moshë tavan për nxënësit me aftësi të kufizuara në shkollat normale. Po e njëjta rregullore urdhëron që fëmijët me aftësi të kufizuara në shkollat e arsimit special kanë tavan moshe frekuentimi, moshën 19 vjeç. Gjithashtu, ankuesi thekson se gjatë kohës që djali i tij ka frekuentuar shkollën, ai ka përsëritur një vit shkollor, pa miratimin e tij si prind.

Në këtë kuadër, ankuesi pretendon se i është drejtuar drejtorisë së shkollës së mesme të bashkuar “Mihal Nako” Fierseman, Divjakë, në rrugë shkresore, duke i kërkuar shkakun për të cilin djali i tij nuk mund të regjistrohet në klasën e 9-të, por nuk i është dhënë asnjë përgjigje, madje as nuk i është protokolluar kërkesa e tij. Gjithashtu, S. L. sqaron se djali i tij është shumë i kënaqur të vazhdojë shkollën aty, madje edhe pse i është komunikuar që nuk duhet të paraqitet më në shkollë, ai vazhdon të shkojë dhe nuk dëshiron të largohet.

Në këtë kuptim, ankuesi kërkon nga Komisioneri:

¹ Mbështetur në informacionin e dhënë, djali i ankuesit është me sindromën down.

- të konstatojë situatën diskriminuese për shkak të aftësisë së kufizuar të djalit të tij;
- të urdhërojë ZVAP Divjakë dhe drejtorinë e shkollës së mesme të bashkuar “Mihal Nako” Fierseman, Divjakë, të regjistrojë djalin e tij në klasën e 9-të duke lejuar të përfundojë arsimin e detyrueshën 9 vjeçar.

II. Ndjekja e procedurës për shqyrtimin e ankesës nga Komisioneri.

Komisioneri mori në shqyrtim ankesën bazuar në kompetencën e parashikuar nga neni 32, pika 1, gërma “a”, të ligjit nr. 10221/2010 “Për Mbrojtjen nga Diskriminimi”, të ndryshuar, që i jep të drejtën për të shqyrtuar ankesat nga personat ose grupet e personave që pretendojnë se janë diskriminuar, sipas parashikimeve të këtij ligji.

Mbrojtja nga diskriminimi, sipas nenit 7, të ligjit nr. 10221/2010 “Për Mbrojtjen nga Diskriminimi”, të ndryshuar, garantohej ndaj çdo veprimi apo mosveprimi të autoriteteve publike ose personave fizikë a juridikë që marrin pjesë në jetën dhe sektorët publikë apo privatë, që krijojnë baza për mohimin e barazisë ndaj një personi apo grupi personash, ose që i ekspozon ata ndaj një trajtimi të padrejtë dhe jo të barabartë, kur ata ndodhen në rrethana të njëjta apo të ngjashme, në krahasim me persona të tjerë apo grupe personash.

Ankesa e paraqitur është në përputhje me kërkesat e nenit 33, pika 3, të Ligjit nr. 10221/2010 “Për Mbrojtjen nga Diskriminimi”, të ndryshuar dhe u pranua për shqyrtim, pasi nuk ekziston asnjë nga shkaqet për mospranim të përcaktuara nga neni 33, pika 4, të po këtij ligji. Në zbatim të parashikimeve ligjore, të neneve 32 dhe 33, të ligjit nr. 10221/2010 “Për Mbrojtjen nga Diskriminimi”, të ndryshuar, Komisioneri ka shqyrtuar çështjen duke ndërmarrë hapat si më poshtë:

1. Nëpërmjet shkresës me nr. 1517/1 prot., datë 02.11.2021 nga ana e KMD i është kërkuar informacion² dhe dokumentacion provues ZVAP Divjakë dhe Drejtorisë së shkollës së mesme të bashkuar “Mihal Nako” Fierseman, Divjakë, lidhur me pretendimet e subjektit ankues.

Në përgjigje të shkresës së sipërcituar, ZVAP Divjakë, me anë të shkresës³ Nr. 873/1 prot., datë 11.11.2021, informoi Komisionerin ndër të tjera se: “...

1. *Nxënësi E. L., i datëlindjes 24.06.2003, ka mbaruar klasën e 8 (tetë) gjatë vitit shkollor 2020-2021. Është regjistruar në klasën e 1 (parë) në vitin shkollor 2012- 2013. Gjatë gjithë viteve shkollore ka qenë i trajtuar me mësues ndihmës, pasi është diagnostifikuar me*

-
- ² Argumentimin Tuaj, lidhur me pretendimet e subjektit ankues.
 - Informacion lidhur me arsyet e mosregjistrimit të nxënësit E. L. në klasën e 9-të të shkollës së mesme të bashkuar “Mihal Nako”, Divjakë.
 - Informacion dhe kopje të dokumentacionit, nga ana e shkollës së mesme të bashkuar “Mihal Nako”, Divjakë, nëse për këtë nxënësi është hartuar Program Individual Edukativ i posaçëm, për vitet shkollore 2019-2020, 2020-2021. Nëse po, një kopje të këtij PEI.
 - Informacion dhe kopje të dokumentacionit, nga ana e shkollës së mesme të bashkuar “Mihal Nako”, Divjakë, se si është trajtuar kërkesa e ankuesit për regjistrimin e nxënësit E. L. në klasën e 9-të.
 - Informacion dhe kopje të vendimit të komisionit për nxënësit me AK, për rastin e ankuesit.

³ Protokolluar pranë KMD-së me nr. 1517/3 prot., datë 15.11.2021

sindromën down dhe me Epilepsi të gjeneralizuar, dhe vlerësuar nga komisioni multidisiplinar me 4 (katër) orë mësimore në ditë.

2. Për vitin shkollor 2021-2022, drejtoria e shkollës së mesme të bashkuar “Mihal Nako” Fierseman, mbështetur në Ligjin 69/2012 “Për sistemin arsimor parauniversitar në Republikën e Shqipërisë”, të ndryshuar, Neni 22, pika 4, Arsimi bazë me kohë të plotë është i detyrueshëm për të gjithë fëmijët që janë shtetas shqiptarë me banim në Republikën e Shqipërisë nga moshën gjashtë vjeç deri në moshën gjashtëmbëdhjetë vjeç, me përjashtim të rasteve të parashikuara në këtë ligj. Nxënësi ka të drejtë ta ndjekë arsimin bazë me kohë të plotë deri në moshën shtatëmbëdhjetë vjeç. Nxënësi, që ka mbushur moshën shtatëmbëdhjetë vjeç dhe nuk ka përfunduar arsimin bazë, lejohet të përfundojë klasën që po ndjek. Nxënësit që kanë mbushur moshën gjashtëmbëdhjetë vjeç dhe nuk e kanë përfunduar arsimin bazë me kohë të plotë, kanë të drejtë të regjistrohen në shkollat e arsimit bazë me kohë të pjesshme”, nuk e regjistroi në klasë të 9 (nëntë). Edhe në komisionin për vlerësimin e nxënësve me aftësi të kufizuara, i ngritur në shkollë me Nr. 285 prot., datë 20.09.2021 (ku në komision bën pjesë dhe mësuesi ndihmës që e ka ndjekur këto vite), në listën e nxënësve me aftësi ndryshe të vlerësuar nga ky komision, nuk përfshihet emri i nxënësit E. L..
 3. Përsa i përket pretendimeve të ankuesit (prindit të nxënësit) ju sqarojmë:
 - S. L. nuk i është drejtuar me asnjë shkresë ose kërkesë drejtorisë së shkollës së mesme të bashkuar “Mihal Nako” Fierseman dhe as Zyrës Vendore Arsimore Divjakë.
 - është drejtoria e shkollës e cila ka njoftuar prindërin duke i komunikuar problemin dhe arsyen e mosregjistrimit në shkollë.
 4. Në lidhje me shkresën që prindi S. L. iu ka dërguar, ka deklaruar se e ka firmosur shkresën në fjalë, por nuk ia di përmbajtjen pasi ajo është shkruajtur nga mësuesi ndihmës që e ka patur deri në klasën e 8 (tetë).
 5. Ndaj nxënësit E. L. nuk ka patur asnjë formë të diskriminimit, përkundrazi drejtoria e shkollës dhe të gjithë mësuesit vazhdojnë të jenë të kujdesshëm, pasi ai vjen herë pas here në mjediset e shkollës dhe shfaq sjellje agresive.
- Për sa më sipër drejtoria e shkollës ka marrë këto masa:
- është thirrur prindi dhe i janë komunikuar arsyet e mos regjistrimit në klasë të 9 (nëntë);
 - janë njoftuar me shkresë nga drejtoria e shkollës, shërbimi psiko-social i Bashkisë Divjakë, pushteti vendor (kryetari i fshatit ku banon nxënësi), Komisariati i Policisë Divjakë, dhe ZVAP Divjakë.”

Në përgjigje të shkresës së sipërcituar, shkolla e mesme e bashkuar “Mihal Nako” Fierseman, Divjakë, me anë të shkresës⁴ Nr. 376 prot., datë 11.11.2021, mbajti të njëjtin qëndrim me ZVAP Divjakë, sa i përket ankesës së S. L..

2. Lidhur me gjykimin me objektivitet të çështjes, duke konsideruar natyrën dhe specifikën e çështjes, si dhe për një mendim më të specializuar të organit kompetent për krijimin e një panorame sa më të plotë të kuadrit ligjor, nëpërmjet shkresës me nr. 1517/4 prot., datë

⁴ Protokolluar pranë KMD-së me nr. 1517/2 prot., datë 15.11.2021

06.12.2021 dhe shkresës nr. 92 prot., datë 12.01.2022, Komisioneri iu drejtua Ministrisë së Arsimit dhe Sportit (MAS), duke i kërkuar respektivisht, si më poshtë:

- A mbahet nga ana e MAS-it, i njëjti qëndrim me ZVAP Divjakë dhe shkollën e mesme të bashkuar “Mihal Nako” Fierseman, sa i përket rastit të nxënësit E. L.?
- A janë trajtuar raste të tjera të ngjashme nga ana e MAS apo strukturave në varësi të saj? Nëse po, si është vepruar?
- Në rastin konkret, në momentin që nxënësit nuk i lejohet të përfundojë arsimin e detyrueshëm 9-vjeçar, cila është zgjidhja që mund t'i jepet?

Në përgjigje të kërkesave të të sipërcituara, MAS, nuk vuri në dispozicion të Komisionerit asnjë informacion.

Bazuar në nenin 85/3 të Kodit të Procedurave Administrative, përcaktohet se: “3. Në ato raste kur informacioni apo dokumentet e kërkuara nga palët janë të domosdoshme për shqyrtimin e pretendimit të ngritur nga vetë palët, procedura pezullohet deri në sigurimin e informacionit dhe palët njoftohen për këtë gjë”.

Mbështetur në sa më sipër, Komisioneri për Mbrojtjen nga Diskriminimi, me vendimin Nr. 27, datë 24.01.2022, pezulloi shqyrtimin e ankesës nr. 195 Regj., datë 01.11.2021, të shtetasit S. L., deri në sigurimin e informacionit të kërkuar nga ana e MAS-it.

3. Komisioneri për Mbrojtjen nga Diskriminimi, më datë 29.03.2022, u njoh nëpërmjet mediave⁵ lidhur me faktin e rikthimit në shkollë të nxënësit E. L.. Në këtë kuptim, në kushtet që nga ana e MAS-it nuk u vu në dispozicion asnjë informacion sa i përket shkresave të sipërcituara, Komisioneri për Mbrojtjen nga Diskriminimi, me Vendimin Nr. 87, datë 17.05.2022, vendosi ndërprerjen e pezullimit dhe çeljen e procedurës administrative për shqyrtimin e ankesës nr. 195 Regj., datë 01.11.2021, të shtetasit S. L., për shkak se u siguroa informacioni për trajtimin e mëtejshëm të saj.

III. Vlerësimi i fakteve dhe provave të grumbulluara nga Komisioneri gjatë procesit të shqyrtimit të çështjes.

A. Lidhur me trajtimin e padrejtë, të pafavorshëm dhe të pabarabartë.

Bazuar në informacionin dhe provat e administruara gjatë procedurës së shqyrtimit të ankesës, rezultoi se, ankuesi është banues në Njësinë Administrative Gradishtë, Bashkia Divjakë. Ai është babai i një djali me aftësi të kufizuar të quajtur E. L., i datëlindjes 24.06.2003. Mbështetur në informacionin e bërë publik në media, si dhe referuar Planit të Edukimit Individual (PEI) të vënë në dispozicion nga ana e Shkollës së mesme të bashkuar “Mihal Nako”, nxënësi E. L. është vlerësuar si person me aftësi të kufizuar, diagnostifikuar me sindromën down dhe me Epilepsi të gjeneralizuar. Gjithashtu rezultoi se nxënësi E. L., ka nevojë për përkujdesje të vazhdueshme të një personi tjetër.

⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=0p-ueSnlfU>

Djali i ankuesit, nxënësi E. L., është regjistruar në klasën e 1 (parë) në vitin shkollor 2012- 2013, në shkollën e mesme të bashkuar “Mihal Nako”, Fierseman, Divjakë. Ai ka përfunduar klasën e 8 (tetë) gjatë vitit shkollor 2020-2021. Gjatë gjithë viteve shkollore, referuar informacionit të administruar, është vlerësuar nga komisioni multidisiplinar dhe është trajtuar me mësues ndihmës me 4 (katër) orë mësimore në ditë.

Për vitin shkollor 2021-2022, drejtoria e shkollës së mesme të bashkuar “Mihal Nako” Fierseman, mbështetur në Nenin 22, pika 4⁶ të Ligjit 69/2012 “Për sistemin arsimor parauniversitar në Republikën e Shqipërisë”, të ndryshuar, nuk e ka regjistruar në klasë të 9 (nëntë), nxënësin E. L..

Gjithashtu, mbështetur në procesverbalin e Komisionit për vlerësimin e nxënësve me aftësi të kufizuara (AK), të mbajtur me nr. 285 prot., datë 20.09.2021, nuk rezulton që nxënësi E. L. të jetë vlerësuar në komisionin e nxënësve me aftësi të kufizuara, i ngritur në shkollë.

Në Urdhrin e Përbashkët Nr. 300, datë 25.08.2021 “Për miratimin e strukturës së vitit shkollor 2021-2022 në sistemin arsimor parauniversitar”, të MAS dhe Ministrisë së Financave dhe Ekonomisë (MFE), përcaktohet se arsimi bazë dhe ai i mesëm i lartë fillojnë mësimin më datë 27.09.2021.

Nga informacioni i administruar, me shkresën datë 18.10.2021, mësuesi ndihmës i nxënësit E. L., shtetasi R. B., i është drejtuar shkollës së mesme të bashkuar “Mihal Nako”⁷, duke i kërkuar informacion nëse nxënësi Liçi ka përsëritur ndonjëherë vitin shkollor gjatë periudhës që ka ndjekur mësimin në këtë shkollë. Në përgjigje të shkresës së sipërcituar, me shkresën nr. 343 prot., datë 20.10.2021, shkolla ka informuar mësuesin R. B., duke i sqaruar se nuk mund t’i vënë në dispozicion informacionin e kërkuar.

Në vijim, drejtoria e shkollës, me shkresën Nr. 349 prot., datë 26.10.2021, i është drejtuar Komisarariatit të Policisë Divjakë, duke i sqaruar ndër të tjera se: “...Për shtetasin E. S. L., i cili nuk plotëson kriteret për të vazhduar klasën e 9 (nëntë) në arsimin bazë. Prindi i shtetasit E. L., është njoftuar që fëmija i tij nuk i plotëson kriteret për të vazhduar klasën e 9 (nëntë), por E. L. vazhdon të jetë prezent brenda në shkollë dhe në ambientet e saj, që nga fillimi i vitit shkollor 2021-2022, largimi i tij nga ambientet e shkollës është shumë i vështirë pasi personi në fjalë është me aftësi të kufizuara. Në këto kushte kërkojmë nga ana juaj të merren masa për largimin e tij nga ambientet e shkollës, sepse duke qenë person me aftësi të kufizuara, pengon sigurinë e nxënësve të tjerë dhe zhvillimin e rregullt të procesit mësimor.”

Drejtoria e shkollës, me shkresën Nr. 349/1 prot., datë 26.10.2021, i është drejtuar Kryeplakut të fshatit Koriqe, shtetasit A. Q., duke i sqaruar ndër të tjera se: “Për shtetasin E. S. L., i cili nuk

⁶ Në nenin 22, pika 4, ku parashikohet se: “Arsimi bazë me kohë të plotë është i detyrueshëm për të gjithë fëmijët që janë shtetas shqiptarë me banim në Republikën e Shqipërisë nga moshë gjashtë vjeç deri në moshën gjashtëmbëdhjetë vjeç, me përjashtim të rasteve të parashikuara në këtë ligj. Nxënësi ka të drejtë ta ndjekë arsimin bazë me kohë të plotë deri në moshën shtatëmbëdhjetë vjeç. Nxënësi, që ka mbushur moshën shtatëmbëdhjetë vjeç dhe nuk ka përfunduar arsimin bazë, lejohet të përfundojë klasën që po ndjek. Nxënësit që kanë mbushur moshën gjashtëmbëdhjetë vjeç dhe nuk e kanë përfunduar arsimin bazë me kohë të plotë, kanë të drejtë të regjistrohen në shkollat e arsimit bazë me kohë të pjesshme”

⁷ Në vijim do të referohemi me shkurtimin shkolla

plotëson kriteret për të vazhduar klasën e 9 (nëntë) në arsimin bazë. Njoftohet Kryeplak i fshatit Koriqe, A. Q., se shtetasi E. L., nuk i plotëson kriteret për të vazhduar klasën e 9 (nëntë) dhe mos të lejohet ardhja e tij në mjediset e shkollës, duke qenë se E. L., është me aftësi të kufizuara dhe përbën rrezik për nxënësit e shkollës”.

Me shkresën Nr. 349/2 prot., datë 26.10.2021, Drejtoria e shkollës, i është drejtuar S. L., duke e njoftuar se: *“Për shtetasin E. S. L., i cili nuk plotëson kriteret për të vazhduar klasën e 9 (nëntë) në arsimin bazë. Prindi i shtetasit E. L., njoftohet se fëmija i tij nuk plotëson kriteret për të vazhduar klasën e 9 (nëntë) dhe të mos e lejoj ardhjen e tij në mjediset e shkollës, duke qenë se E. L. është me aftësi të kufizuara dhe përbën rrezik për nxënësit e shkollës.”*

Arsimi në Republikën e Shqipërisë rregullohet sipas përcaktimeve të Ligjit nr. 69/2012 *“Për sistemin arsimor parauniversitar në Republikën e Shqipërisë”*, të ndryshuar (në vijim do t'i referohemi me Ligji nr. 69/2012). Referuar nenit 5, të këtij ligji përcaktohet se: *“1. Në Republikën e Shqipërisë garantohet e drejta për arsimimin e shtetasve shqiptarë, të huaj dhe personave pa shtetësi, pa u diskriminuar nga gjinia, raca, ngjyra, etnia, gjuha, orientimi seksual, bindjet politike ose fetare, gjendja, ekonomike apo sociale, moshë, vendbanimi, aftësia e kufizuar ose për arsye të tjera që përcaktohen në legjislacionin shqiptar...”*

Neni 6, përcakton parimet e përgjithshme të Ligjit nr. 69/2012, ku parashikohen ndër të tjera se: *“1. Në veprimtaritë e institucioneve të sistemit arsimor parauniversitar, interesi i nxënësit është parësor. 2. Në sistemin arsimor parauniversitar respektohen, mbrohen dhe promovohen të drejtat e liritë e njeriut në përgjithësi dhe të drejtat e fëmijëve në veçanti. 3. Në sistemin arsimor parauniversitar, nxënësve dhe punonjësve u ofrohet mbrojtje nga çdo formë veprimi ose mosveprimi që mund t'u shkaktojë diskriminim, dhunë, keqtrajtim ose dëm moral. 4. Në institucionet arsimore zbatohet parimi i gjithëpërfshirjes së nxënësve. 5. Çdo nxënësi i sigurohet e drejta për arsimim cilësor, si dhe shanse të barabarta për arsimim. 6. Nxënësve të familjeve në nevojë, nxënësve me aftësi të kufizuara dhe atyre me vështirësi në të nxënë u ofrohet përkujdesje e posaçme, sipas përcaktimeve në këtë ligj...”*

Ndërsa në nenin 22, të ligjit të sipërcituar parashikohet se: *“...2. Arsimi bazë përfshin arsimin fillor dhe arsimin e mesëm të ulët. Arsimi fillor përbëhet nga gjashtë klasa, nga klasa e parë deri në klasën e gjashtë. Arsimi i mesëm i ulët përbëhet nga tri klasa, nga klasa e shtatë deri në klasën e nëntë...4. Arsimi bazë me kohë të plotë është i detyrueshëm për të gjithë fëmijët që janë shtetas shqiptarë me banim në Republikën e Shqipërisë nga moshë gjashtë vjeç deri në moshën gjashtëmbëdhjetë vjeç, me përjashtim të rasteve të parashikuara në këtë ligj. Nxënësi ka të drejtë ta ndjekë arsimin bazë me kohë të plotë deri në moshën shtatëmbëdhjetë vjeç. Nxënësi, që ka mbushur moshën shtatëmbëdhjetë vjeç dhe nuk ka përfunduar arsimin bazë, lejohet të përfundojë klasën që po ndjek. Nxënësit, që kanë mbushur moshën gjashtëmbëdhjetë vjeç dhe nuk e kanë përfunduar arsimin bazë me kohë të plotë, kanë të drejtë të regjistrohen në shkollat e arsimit bazë me kohë të pjesshme.”*

Neni 64, i ligjit nr. 69/2012, përcakton se: “1. Nxënësve me aftësi të kufizuara u sigurohet arsimimi në shkollat e arsimit të mesëm të lartë, sipas kriterëve të miratuara nga ministri dhe Ministri i Shëndetësisë. 2. Nxënësi me aftësi të kufizuara qëndron në shkollë të specializuara deri në moshën 19 vjeç. 3. Njësia arsimore vendore krijon një komision, të përbërë nga mjekë, psikologë, mësues dhe specialistë për fëmijët me aftësi të kufizuara, i cili, pasi shqyrton kërkesën e prindit ose të drejtorit të një institucioni arsimor, jep rekomandimet përkatëse për ndjekjen nga fëmija të një institucioni arsimor të zakonshëm a të specializuar. 4. Prindërit vendosin nëse fëmija e tyre me aftësi të kufizuara do të ndjekë një institucion të specializuar ose të zakonshëm të arsimit bazë. Prindërit mund të largojnë në çdo kohë nga shkolla fëmijën, kur e gjejnë se ai nuk përfiton nga mësimet ose ka mundësi të tjera më të mira. 5. Ministria, në bashkëpunim me njësine bazë të qeverisjes vendore dhe në këshillim me prindërit e komisionin, siguron arsimimin e fëmijëve me aftësi të kufizuara në njërin nga dy llojet e institucioneve arsimore, të zakonshme ose të specializuara...”

Procedurat e regjistrimit në arsimin bazë, parashikohen në nenin 7, të Rregullores “Për funksionimin e institucioneve arsimore parauniversitare në Republikën e Shqipërisë”, miratuar nga MASR me Urdhër Nr. 31, datë 28.01.2020, ku parashikohet si vijon: “1. ZVA-të dhe njësitë e qeverisjes vendore bashkëpunojnë për identifikimin dhe regjistrimin në shkollë të të gjithë fëmijëve të moshës së detyrimit shkollor, sipas akteve ligjore e nënligjore në fuqi. 2. Fëmija që ka mbushur moshën 6 vjeç brenda muajit që fillon viti përkatës shkollor, përfshihet në detyrimin për ndjekjen e shkollës. Regjistrimi në klasën e parë bëhet dy javët e fundit të muajit qershor, me përjashtim të rastit kur fëmija ndryshon vendbanimin deri në ditën e fillimit të shkollës. Regjistrimi i fëmijës në klasën e parë bëhet me formularin e plotësuar nga personi që ushtron përgjegjësinë prindërore sipas shtojcës nr. 2, bashkëlidhur kësaj Rregulloreje. 3. Drejtuesit e IA-së verifikojnë, nëpërmjet personave që ushtrojnë përgjegjësinë prindërore, dhe regjistrojnë për vitin e ardhshëm shkollor nxënësit e klasave të tjera të arsimit bazë, brenda dy javëve të fundit të muajit qershor të vitit përkatës.”

Shkolla dhe ZVAP Divjakë pretenduan gjatë shqyrtimit të ankesës se, regjistrimi i nxënësit në klasën e 9 (nëntë) bazuar në parashikimet e Ligjit nr. 69/2012, është i pamundur dhe si rrjedhojë nuk kanë pranuar ta regjistrojnë.

Nga informacioni i administruar dhe e-mail-i i vënë i përcjellë nga mësuesi ndihmës i tij, rezulton që nxënësi E. L., pavarësisht faktit që nuk është regjistruar në klasën e 9 (nëntë) ka vijuar të ndjekë mësimin deri në muajin Tetor 2021.

Gjithashtu, nga aktet e vëna në dispozicion nga palët, rezulton që shkolla ka bërë me dijeni subjektin ankues me anë të shkresës nr. 349/2 prot., datë 26.10.2021, se djali i tij, nxënësi E. L., nuk do të mund të regjistrohet në klasën e 9 (nëntë), për shkak se ka mbushur moshën 18 vjeç pak muaj përpara fillimit të vitit shkollor 2021-2022. Nga provat e administruara, nuk provohet nëse shkolla ka bërë me dije subjektin ankues përpara muajit Tetor 2021.

Referuar përcaktimeve ligjore dhe nënligjore të sipërcituara, drejtuesit e institucioneve arsimore, nëpërmjet personave përgjegjës, kryejnë regjistrimin e nxënësve për vitin e ardhshëm shkollor të arsimit bazë, brenda dy javëve të fundit të muajit qershor të vitit përkatës. Në këtë kuptim, shkolla nuk ka vënë në dispozicion asnjë provë lidhur me njoftimin e ankuesit sa i përket mosregjistrimit të djalit të tij për vitin shkollor 2021-2022, nga muaji qershor deri në muajin tetor 2021. Pra, shkolla dhe ZVAP Divjakë kanë patur rreth 4 (katër) muaj kohë për të njoftuar ankuesin dhe për ta orientuar atë lidhur me mënyrën se si mund të veprohej për vijimin e klasës së 9 (nëntë) për djalin e tij.

Gjithashtu, nga Planet PEI dhe Fletë Vlerësimet të vëna në dispozicion nga ana e shkollës, nuk konstatohet që nxënësi E. L. të ketë paraqitur rrezik për sigurinë e nxënësve të tjerë apo pengesë për zhvillimin e rregullt të procesit mësimor.

Rregullorja “Për funksionimin e institucioneve arsimore parauniversitare në Republikën e Shqipërisë”, miratuar nga MASR me Urdhërin Nr. 31, datë 28.01.2020, në pikën 3, 4, 7 dhe 10 të nenit 80, ku përcaktohet ngritja e komisionit për fëmijët me aftësi të kufizuara pranë ZVA-ve, parashikon ndër të tjera se: “...3. Komisioni, me kërkesën e personit që ushtron përgjegjësinë prindërore të fëmijës, ose drejtorit të IA-së, ku fëmija është regjistruar, vlerëson nevojat arsimore të fëmijës dhe ecurinë e tij. 4. Komisioni mblidhet tri herë në vit, para fillimit të vitit shkollor, në fund të periudhës së parë dhe në fund të vitit mësimor... 7. Komisioni: a) njofton personin që ushtron përgjegjësinë prindërore për gjendjen dhe ecurinë e fëmijës; b) i jep me shkrim personit që ka paraqitur kërkesën rekomandimin për ndjekjen nga fëmija të shkollës së zakonshme ose të specializuar, ose kalimin nga shkolla e specializuar në shkolloën e zakonshme apo anasjelltas;...10. Komisioni rekomandon ndjekjen e shkollës së specializuar vetëm kur gjykon se ndjekja e një shkolle të zakonshme nuk do të zhvillonte sa duhet fëmijët AK.”

Në nenin 81, pika 1, rregullorja e sipërcituar parashikon se: “1. ZVA-ja siguron: a) arsimimin e fëmijëve me AK në një IA publik të zakonshëm ose të specializuar; b) arsimimin në shtëpi të nxënësve me AK që nuk mundën të ndjekin shkollë të zakonshme ose të specializuar të arsimit bazë.”

Ndërsa neni 83, i rregullores, përcakton në nenin 2 se: “2. Komisioni i IA-së së zakonshme, bazuar në vlerësimin e komisionit të ZVA-së: a) udhëzon mësuesit për hartimin e PEI-ve dhe i miraton ato; b) ndihmon mësuesit gjatë zbatimit të PEI-ve; c) ndjek ecurinë e fëmijëve AK; ç) paraqet në komisionin e ZVA-së raportin e ecurisë së nxënësit me AK, sipas formatit të vendosur nga komisioni i ZVA-së.”

Neni 84, i rregullores përcakton se: “1. Moshë e pranimit në klasën e parë të shkollave të specializuara është 6-10 vjeç. Nxënësit me AK qëndrojnë në shkolla të specializuara deri në moshën 19 vjeç. Pranimi i nxënësve me AK në klasën e parë të shkollave të zakonshme fillon nga moshë 6 vjeç...”

Neni 88, i rregullores, ku përcaktohen të drejtat dhe detyrat e personave që ushtrojnë përgjegjësinë prindërore, specifikon në pikën 5 se: *“Personat që ushtrojnë përgjegjësinë prindërore, vendosin nëse fëmija me AK, mbi të cilin ata ushtrojnë përgjegjësinë prindërore, do të ndjekë një institucion të specializuar ose të zakonshëm të arsimit bazë. Në IA-të e zakonshme hartimi i PEI për nxënësit me AK bëhet në bashkëpunim me personat që ushtrojnë përgjegjësinë prindërore të nxënësit. Ndryshimi i PEI brenda një IA-jë vendoset nga komisioni brenda institucionit, në bashkëpunim me personat që ushtrojnë përgjegjësinë prindërore të fëmijës.”*

Në analizë të legjislacionit të sipërcituar, Komisioneri konstaton se:

- arsimi bazë është i detyrueshëm për të gjithë fëmijët që janë shtetas shqiptarë me banim në Republikën e Shqipërisë pa diskriminim, nga mosha gjashtë vjeç deri në moshën gjashtëmbëdhjetë vjeç, me përjashtim të rasteve të parashikuara në këtë ligj. Nxënësi ka të drejtë ta ndjekë arsimin bazë me kohë të plotë deri në moshën shtatëmbëdhjetë vjeç. Nxënësi, që ka mbushur moshën shtatëmbëdhjetë vjeç dhe nuk ka përfunduar arsimin bazë, lejohet të përfundojë klasën që po ndjek;
- nxënësit me aftësi të kufizuara qëndrojnë në shkolla të specializuara deri në moshën 19 vjeç;
- ZVAP-të sigurojnë arsimimin e fëmijëve me aftësi të kufizuara, në një institucion arsimor publik të zakonshëm ose të specializuar;
- personat që ushtrojnë përgjegjësinë prindërore, në rastin konkret prindi, vendos nëse fëmija me aftësi të kufizuara, do të ndjekë një institucion të specializuar ose të zakonshëm të arsimit bazë.

ZVAP Divjakë dhe shkolla e mesme e bashkuar “Mihal Nako”, pavarësisht detyrimeve që mbartnin referuar legjislacionit të sipërcituar, nuk kanë marrë masa lidhur me:

- ofrimin e mundësisë, nxënësit me aftësi të kufizuara E. L., të përfundojë arsimin bazë të detyrueshëm në Republikën e Shqipërisë;
- vlerësimin e tij në komisionet multidisiplinare të ZVAP-së apo shkollës, nëse nxënësi që ka mbushur moshën 18 vjeç duhet të vijojë ose jo të ndjekë mësimin në një institucion të zakonshëm apo të specializuar të arsimit bazë;

Në analizë për sa më sipër, rezulton se ZVAP Divjakë dhe shkolla, nuk kanë marrë asnjë masë paraprake për të diskutuar apo dhënë zgjidhje situatës së krijuar, por kanë vendosur ndërprerjen e arsimit bazë të detyrueshëm për nxënësin E. L., në kundërshtim me parashikimet ligjore për arsimin parauniversitar.

Për sa më sipër, Komisioneri arrin në përfundimin se E. L., djali i ankuesit S. L., është trajtuar në mënyrë të padrejtë, të pafavorshme dhe të pabarabartë, duke iu refuzuar regjistrimi në klasën e 9 (nëntë), të arsimit të bazë të detyrueshëm, pranë Shkollës së Mesme të Bashkuar “Mihal Nako”, Fierseman, Divjakë, për vitin shkollor 2021-2022, edhe pse ishte nxënës i shkollës.

B. Shkaku i mbrojtur.

Ligji Nr. 10 221/2010 “Për Mbrojtjen nga Diskriminimi”, i ndryshuar, rregullon në mënyrë të drejtëpërdrejtë zbatimin dhe respektimin e parimit të barazisë dhe mosdiskriminimit për shkak të aftësisë së kufizuar, të pretenduar nga ankuesi si shkak diskriminues, duke parashikuar në nenin 1, të tij se : “Ky ligj rregullon zbatimin dhe respektimin e parimit të barazisë dhe mosdiskriminimit në lidhje me racën, etninë, ngjyrën, gjuhën, shtetësinë, bindjet politike, fetare ose filozofike, gjendjen ekonomike, arsimore ose shoqërore, gjininë, identitetin gjinor, orientimin seksual, karakteristikat e seksit, jetesën me HIV/AIDS, shtatzëninë, përkatësinë prindërore, përgjegjësinë prindërore, moshën, gjendjen familjare ose martesore, gjendjen civile, vendbanimin, gjendjen shëndetësore, predispozicionet gjenetike, pamjen e jashtme, aftësinë e kufizuar, përkatësinë në një grup të veçantë, ose me çdo shkak tjetër.”

Në ankesën e depozituar ankuesi pretendon diskriminimin e djalit së tij E. L., për shkak të aftësisë së kufizuar. Referuar Planit të Edukimit Individual (PEI) të vënë në dispozicion nga ana e Shkollës së mesme të bashkuar “Mihal Nako”, nxënësi E. L. është vlerësuar si person me aftësi të kufizuar, diagnostifikuar me sindromën down dhe me Epilepsi të gjeneralizuar.

Sa më sipër, Komisioneri vlerëson të provuar faktin se shtetasi E. L. mbart shkakun e pretenduar të diskriminimit, atë të aftësisë së kufizuar.

C. Lidhja e trajtimit të padrejtë, të pafavorshëm dhe të pabarabartë me shkakun e mbrojtur.

Parimi i barazisë para ligjit dhe i mosdiskriminimit, sanksionohet nga Kushtetuta si një parim i përgjithshëm që përshkon të gjitha të drejtat dhe liritë themelore të njeriut, prandaj ai duhet të gjejë shprehjen e tij në të gjithë legjislacionin shqiptar si dhe të zbatohet nga të gjithë, si nga institucionet edhe nga individët. Ky parim përshkon edhe nenin 57 të Kushtetutës sipas të cilit “Kushdo ka të drejtën për arsimim”. Gjykata Kushtetuese në disa vendime të saj ka interpretuar nenin 18 të Kushtetutës, si dhe ka theksuar se parimi i barazisë synon që të gjithë të jenë të barabartë në ligj dhe përpara ligjit, jo vetëm në të drejtat themelore të parashikuara në Kushtetutë por edhe në të drejtat e parashikuara nga ligjet e tjera në fuqi. Gjykata është shprehur se: “Barazia në ligj dhe para ligjit nuk do të thotë që të ketë zgjidhje të njëllajta për individë ose kategori personash që janë në kushte objektivisht të ndryshme. Barazia përpara ligjit dhe në ligj presupozon barazinë e individëve që janë në kushte të barabarta”, si dhe “Vetëm në raste përjashtimore dhe për shkaqe të arsyeshme dhe objektive mund të përliqet trajtimi i ndryshëm i kategorive të caktuara që përfitojnë nga kjo e drejtë” (shih vendimet nr. 39, datë 16.10.2007, nr. 4 datë 12.02.2010, nr. 34, datë 20.12.2015, të Gjykatës Kushtetuese)

E drejta për arsim, është një e drejtë kushtetuese, e cila duhet të sigurohet mbi baza të barabarta dhe pa diskriminim pavarësisht nga vendbanimi i personit. E drejta për arsim garantohet edhe në kuadër të marrëveshjeve ndërkombëtare të cilat vendi ynë i ka ratifikuar duke u bërë kështu pjesë e sistemit të brendshëm ligjor dhe të detyrueshme për t’u zbatuar.

Neni 14 i Konventës Evropiane për Drejtat e Njeriut (KEDNJ), ndalon diskriminimin në gëzimin e të drejtave dhe lirive të përcaktuara, ndërkohë që Protokollin 12-të i KEDNJ-së, i cili është ratifikuar nga Shqipëria, ndalon diskriminimin në lidhje me “gëzimin e çdo të drejte të parashtruar nga ligji” dhe kështu ofron mbrojtje më të madhe se sa neni 14, i cili lidhet vetëm me të drejtat e garantuara nga KEDNJ-ja. Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut (GJEDNJ), në mënyrë të vazhdueshme ka interpretuar se “diskriminimi” do të thotë që të trajtosh ndryshe pa një justifikim objektiv dhe të arsyeshëm, persona të cilët ndodhen në situata të ngjashme dhe diferenca në trajtim, nuk bazohet në ndonjë justifikim objektiv dhe të arsyeshëm, domethënë, se trajtimi i diferencuar nuk ndjek një qëllim legjitim dhe nuk ekziston një marrëdhënie e arsyeshme të proporcionalitetit ndërmjet mjeteve të përdorura dhe qëllimit që synohet të realizohet. Sipas GJEDNJ-së, e drejta për të mos u diskriminuar e garantuar nga KEDNJ, gjithashtu çenohet kur pa një justifikim objektiv dhe të arsyeshëm shtetet dështojnë që të trajtojnë ndryshe personat situata e të cilëve është objektivisht e ndryshme.

Në nenin 3, pika 1 të ligjit nr. 10221/2010 “Për Mbrojtjen nga Diskriminimi”, të ndryshuar, përcaktohet se: “*Diskriminim*” është çdo dallim, përjashtim, kufizim ose preferencë, bazuar në cilindo shkak të përmendur në nenin 1 të këtij ligji, që ka si qëllim ose pasojë pengesën ose bërjen të pamundur të ushtrimit në të njëjtën mënyrë me të tjerët të të drejtave e lirive themelore të njohura nga Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë, aktet ndërkombëtare të ratifikuara nga Republika e Shqipërisë, si dhe nga ligjet në fuqi.” Ky ligj parashikon disa forma nëpërmjet të cilave mund të shfaqet sjellja diskriminuese, duke përcaktuar në nenin 3, pika 2, se: “2. “*Diskriminim i drejtpërdrejtë*” është ajo formë diskriminimi që ndodh kur një person ose grup personash trajtohen në mënyrë më pak të favorshme sesa një person tjetër, ose një grup tjetër personash në një situatë të njëjtë a të ngjashme, bazuar në cilindo shkak të përmendur në nenin 1 të këtij ligji.” Mbrojtja nga diskriminimi në fushën e arsimit gëzon një mbrojtje të veçantë sipas ligjit nr.10221/2010 “Për Mbrojtjen nga Diskriminimi”, të ndryshuar. Në nenin 17/1ç, 17/2 dhe 17/4, të këtij ligji, përcaktohet: “1. Ndalohet çdo dallim, kufizim ose përjashtim që bazohet në shkaqet e përmendura në nenin 1 të këtij ligji dhe që, ndër të tjera, ka lidhje me: ç) trajtimin e studentëve ose nxënësve, duke përfshirë pranimin, vlerësimin, zbatimin e masave disiplinore ose përjashtimin e tyre. 2. Ndalohet t’i refuzohet një personi ose një grupi personash pranimi në një institucion arsimor publik, për shkaqet e përmendura në nenin 1 të këtij ligji...4. Zbatimi i masave të posaçme dhe të përkohshme, bazuar në shkaqet e përmendura në nenin 1 të këtij ligji, me qëllim përshpejtimin e barazisë në arsim, nuk konsiderohet diskriminim. Zbatimi i masave të tilla, në asnjë rast, nuk mund të nënkuptojë mbajtjen e përhershme të standardeve të pabarabarta ose të ndryshme dhe këto masa ndërpriten kur arrihet objektivi i trajtimit dhe ofrimit të mundësive të barabarta...”.

Në bazë të nenit 5, të ligjit nr. 10221/2010 “Për Mbrojtjen nga Diskriminimi”, të ndryshuar, parashikohet: “1. Ndalohet diskriminimi për shkaqet e përmendura në nenin 1 të këtij ligji dhe mosmarrja në shqyrtim, sipas rasteve të përmendura në nenin 3 të këtij ligji, e një ankimi ose procedure, si dhe çdo forme tjetër sjelljeje që pengon zbatimin e parimit të trajtimit të barabartë.

Në bazë të ligjit nr. 10221/2010 “Për Mbrojtjen nga Diskriminimi”, të ndryshuar, jo çdo dallim apo ndryshim i trajtimit konsiderohet diskriminim. Në bazë të nenit 6, të ligjit “Për Mbrojtjen nga Diskriminimi”, përcaktohet se: “Ndalimi i diskriminimit i përshkruar nga ky ligj nuk zbatohet në rastet kur ka një qëllim objektivisht të justifikueshëm dhe të përligjur në bazë të Kushtetutës, të marrëveshjeve apo akteve ndërkombëtare të ratifikuara nga Republika e Shqipërisë dhe legjislacioni në fuqi”.

Konventa e OKB-së “Për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara”⁸(KDKPAK), e cila përbën standartin më të lartë të mbrojtjes së të drejtave të personave me aftësi të kufizuara, pranon diversitetin e personave me aftësi të kufizuara. Konventa ka pranuar se, aftësia e kufizuar, është një koncept evolues dhe se aftësia e kufizuar, rezulton nga ndërveprimi ndërmjet personave me dëmtime dhe barrierave të qëndrimit/mentalitetit dhe ambientit, që pengojnë pjesëmarrjen e tyre të plotë dhe efektive në shoqëri në nivel të barabartë me të tjerët. Ky përcaktim synon gjithpërfshirjen dhe jo përjashtimin. KDKPAK, ka sanksionuar vlerësimin e aftësisë së kufizuar bazuar në modelin bio-psiko-social, një qasje bazuar në të drejtat e njeriut, ndryshe nga modeli mjekësor, mbi bazën e të cilit është vlerësuar aftësia e kufizuar, deri para miratimit të kësaj Konvente. Konventa ka për qëllim të nxisë, të mbrojë dhe t’u sigurojë që të gjithë personat me aftësi të kufizuar të gëzojnë plotësisht dhe në mënyrë të barabartë të gjitha të drejtat dhe liritë themelore të njeriut, si dhe të nxisë respektin për dinjitetin e tyre.

Sipas nenit 3, të KDKPAK barazia dhe mosdiskriminimi, janë parime që përshkojnë të gjitha parashikimet e Konventës, por edhe e drejtë e veçantë, parashikuar nga neni 5, ku sanksionohet : “1. Shtetet palë pranojnë se të gjithë personat janë të barabartë para ligjit dhe sipas ligjit dhe se kanë të drejtë pa asnjë diskriminim për mbrojtje të barabartë dhe përfitim të barabartë nga ligji. Shtetet palë duhet të ndalojnë çdo lloj diskriminimi me bazë aftësinë e kufizuar dhe t’u garantojnë personave me aftësi të kufizuara mbrojtje ligjore të barabartë dhe efektive ndaj çdo lloj diskriminimi në të gjitha situatat. 3. Me qëllim që të promovohet barazia dhe të eliminohet diskriminimi, shtetet palë duhet të ndërmarrin të gjithë hapat e duhur për të siguruar që është arritur akomodimi i arsyeshëm. 4. Masat specifike të cilat janë të nevojshme për të përshpejtuar apo arritur de facto barazinë e personave me aftësi të kufizuara nuk duhet të konsiderohen diskriminim sipas termave të kësaj konvente.”

KDKPAK ndalon çdo formë diskriminimi ndaj personave me aftësi të kufizuara. Ky parim ka të bëjë jo vetëm me mosdiskriminimin e personave me aftësi të kufizuara në raport me personat e tjerë, por edhe brenda kategorive të ndryshme të aftësisë së kufizuar. Konventa në mënyrë të posaçme në nenin 4/1, ka përcaktuar se: “Shtetet Palë marrin përsipër të sigurojnë dhe promovojnë realizimin e plotë të të gjitha të drejtave dhe lirive themelore të njeriut për të gjithë personat me aftësi të kufizuar pa diskriminim të ndonjë lloji me bazë aftësinë e kufizuar.”

⁸Ratifikuar me ligjin nr. Nr. 108/2012 “Për Ratifikimin e Konventës së OKB-së “Për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara”.

Në frymën e Konventës, është miratuar, Ligji nr. 93/2014 “Për përfshirjen dhe aksesueshmërinë e personave me aftësi të kufizuara”, që ka si qëllim, të garantojë nxitjen dhe mbrojtjen e të drejtave të personave me aftësi të kufizuara për të mundësuar pjesëmarrjen e tyre të plotë dhe efektive në të gjitha sferat e shoqërisë, në kushte të barabarta me të tjerët, duke mundësuar autonominë dhe jetesën e pavarur për të gjithë personat me aftësi të kufizuara, nëpërmjet ofrimit të ndihmës e të mbështetjes; të përcaktojë përgjegjësinë e të gjitha strukturave publike dhe jopublike, përfshirë organet shtetërore, qendrore dhe vendore, në zbatimin e parimeve të përfshirjes dhe aksesueshmërisë për të zvogëluar, deri në heqje, pengesat për personat me aftësi të kufizuara, me qëllim mundësimin e pjesëmarrjes së tyre, të barabartë në shoqëri.

Persona me aftësi të kufizuara, sipas këtij ligji, janë, individët që kanë dëmtime afatgjata fizike, mendore, intelektuale ose ndijore, dëmtime të cilat, në bashkëveprim me pengesat e ndryshme, përfshirë ato mjedisore dhe të qëndrimit, mund të pengojnë pjesëmarrjen e plotë dhe efikase të këtyre personave në shoqëri, në kushte të barabarta me të tjerët. Në gërmën “b”, të pikës 2, të nenit 5, të Ligjit nr. 93/2014, “Për përfshirjen dhe aksesueshmërinë e personave me aftësi të kufizuara” parashikohet se: “Politikat shtetërore mbështetin personat me aftësi të kufizuara që të kenë akses në të gjitha sferat e jetës e, ndër të tjera, të kenë akses përkatësisht: b) në shkollat e zakonshme dhe të studiojnë në shkollën për të cilën të dëshirojnë...”.

Fëmija si çdo qenie njerëzore është bartës i të drejtave dhe si i tillë ka të drejtën për t’u arsimuar. Konventa Mbi të Drejtat e Fëmijës, e cila është ratifikuar nga vendi ynë, sanksionin të drejtën e fëmijës për tu arsimuar mbi bazën e mundësive të barabarta. Shqipëria ka miratuar Konventën e Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Fëmijëve në vitin 1992. Kjo Konventë njeh të drejtat e fëmijëve si të drejta autonome të njeriut dhe garantimin e tyre si një përgjegjësi e shtetit dhe e familjes. Sipas Kushtetutës së Republikës së Shqipërisë, neni 54, fëmijët konsiderohen kategori e veçantë që gëzojnë mbrojtje të posaçme nga shteti.

Ligji nr. 69/2012 “Për Sistemin Arsimor Parauniversitar në Republikën e Shqipërisë”, i cili ka si qëllim garantimin e të drejtës kushtetuese për arsimim, sanksionon se, e drejta për arsimim garantohet pa u diskriminuar. Çdo nxënës duhet t’i sigurohet e drejta për arsimim cilësor, si dhe shanse të barabarta për arsimim, pavarësisht nga vendi ku ai banon apo ndjek shkollën.

Fëmijët gëzojnë të drejtën për një mbrojtje të posaçme. Ligji i posaçëm që mbron të drejtat e fëmijës, konkretisht ligji nr. 18/2017 “Për të Drejtat dhe Mbrojtjen e Fëmijës”, sanksionon se realizimi dhe mbrojtja e të drejtave të fëmijës bëhet duke u bazuar në parimin e barazisë dhe mosdiskriminimit. Fëmija ka të drejtën e aksesit dhe të frekuentimit të arsimimit falas e cilësor, në bazë të mundësive të barabarta dhe pa diskriminim.

Lidhur me arsimimin e fëmijëve me aftësi të kufizuara në sistemin arsimor parauniversitar, legjislacioni shqiptar, në nenin 64/3 të Ligjit nr. 69/2012 “Për sistemin arsimor parauniversitar në Republikën e Shqipërisë”, i ndryshuar, përcakton si detyrim ligjor që institucioni arsimor vendor, përgjegjës për arsimin parauniversitar, të krijojë një komision multidisiplinor, të përbërë nga mjekë,

psikologë, mësues dhe specialistë për fëmijët me aftësi të kufizuara, i cili, vlerëson fëmijët me aftësi të kufizuara dhe jep rekomandimet përkatëse për ndjekjen nga fëmija të një institucioni arsimor të zakonshëm a të specializuar. Përfshirja e fëmijëve me aftësi të kufizuara në institucionet e arsimit special për ta është përgjithësisht e përkohshme, përbën një nga parimet e arsimit të fëmijëve me aftësi të kufizuara, përcaktuar nga neni 63, i ligjit të sipërcituar. Gjithashtu, referuar parashikimit të nenit 65, pika 3, të Ligjit nr. 69/2012 “Për sistemin arsimor parauniversitar në Republikën e Shqipërisë”, i ndryshuar, nxënësve me aftësi të kufizuara u sigurohen dhe mësues ndihmës, sipas kriterëve të përcaktuara me udhëzim të ministrit.

Barra e provës në çështjet e diskriminimit rregullohet nga neni 33, pika 7/1 të ligjit “Për Mbrojtjen nga Diskriminimi”, të ndryshuar, ku parashikohet se : “7/1. Në rastet kur pala ankuese paraqet fakte mbi të cilat bazon pretendimin për sjelljen diskriminuese dhe në bazë të të cilave mund të prezumohet se ka pasur diskriminim, pala tjetër, kundër së cilës është paraqitur ankesa, detyrohet të provojë se faktet nuk përbëjnë diskriminim.”

Sa më sipër, ankuesi duhet të krijojë një prezumim të diskriminimit (diskriminimi *prima facie*), barra më pas kalon tek pala e akuzuar, e cila duhet të tregojë se ndryshimi në trajtim nuk është diskriminues. Kjo mund të bëhet:

1. Ose duke vërtetuar se nuk ka ndonjë lidhje shkakësore midis shkakut të mbrojtur dhe trajtimit të pafavorshëm apo të pabarabartë.
2. Ose duke demonstruar që megjithëse ky trajtim është i lidhur me shkakun e pretenduar, ka një justifikim të arsyeshëm dhe objektiv.

Nëse subjekti që pretendohet se ka konsumuar sjelljen diskriminuese nuk është në gjendje të provojë njërin nga të dyja, atëherë do të jetë përgjegjës për diskriminimin⁹.

Në aspektin procedural, si fillim pala ankuese duhet të provojë se i vetmi shpjegim i arsyeshëm për trajtimin e diferencuar, është shkakun i mbrojtur nga diskriminimi dhe në kushtet kur arrihet ky nivel provueshmërie barra e provës për të provuar të kundërtën, që veprimet nuk përbëjnë diskriminim i bie palës tjetër. Pra, nëse faktet e prezantuara nga ankuesi duken të besueshme dhe në përputhje me provat në dispozicion, GJEDNJ në praktikën e vet i ka pranuar ato si të provuara, përveçse kur pala tjetër kundër së cilës paraqitet ankesa paraqet një shpjegim alternativ bindës. GJEDNJ pranon si fakte ato vlerësime “të mbështetura nga vlerësimi i lirë i të gjitha provave...provat mund të vijnë nga bashkëekzistenca e deduksioneve/prezumimeve mjaftueshmërisht të forta, të qarta dhe të përputhshme apo nga prezumime faktesh të pa kundërshtuara. Për më tepër, niveli i bindjes i nevojshëm për arritjen e një konkluzioni të veçantë dhe lidhur me këtë, shpërndarja e barrës së provës, janë të lidhura ngushtësisht¹⁰”.

⁹https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-handbook-non-discrimination-law-2018_en.pdf, fq.232.

¹⁰ GJEDNJ, *Nachova dhe të tjerët kundër Bullgarisë* (GC) paragrafi 147, (ECtHR, *Nachova and others v. Bulgaria* [GC] (Nos. 43577/98 and 43579/98), 6 July 2005). Kjo përsëritet në çështjen e GJEDNJ-së, *Timishev kundër Rusisë* (Numrat 55762/00 dhe 55974/00), 13 Dhjetor 2005, paragrafi 39 (ECtHR, *Timishev v. Russia* (Nos. 55762/00 and

Mbështetur në provat e depozituara gjatë shqyrtimit administrativ të ankesës, rezulton se E. L., djali i ankuesit, i është nënshtruar një një trajtimi të padrejtë, të pafavorshëm dhe të pabarabartë, duke i'u refuzuar regjistrimi në klasën e 9 (nëntë), të arsimit të detyrueshëm bazë, pranë Shkollës së Mesme të Bashkuar "Mihal Nako", Fierseman, Divjakë, për vitin shkollor 2021-2022. Rezulton gjithashtu e provuar se, refuzimi për të regjistruar djalin, ka ardhur për shkak se ai ka mbushur moshën 18 vjeç. Komisioneri konstaton se, në rastin objekt shqyrtimi trajtimi i padrejtë, i pafavorshëm dhe i pabarabartë të cilit i është nënshtruar nxënësi E. L. është pasojë e drejtpërdrejtë e faktit që ai është person me aftësi të kufizuar.

Bazuar në aktet e administruara dhe konstatimet e mësipërme, Komisioneri vlerëson se, në pamje të parë, pra *prima facie*, faktet dhe provat e administruara krijojnë prezumimin se, nxënësi E. L. i është nënshtruar një trajtimi më pak të favorshëm, për shkak se është person me aftësi të kufizuara.

Drejtorja e shkollës së mesme të bashkuar "Mihal Nako" Fierseman dhe ZVAP Divjakë, kanë argumentuar se nxënësi E. L. është refuzuar për tu rregjistruar në klasën e 9 (nëntë), për vitin shkollor 2021-2022, për shkak se ka mbushur moshën 18 vjeç, duke ju referuar parashikimeve të Ligjit 69/2012 "Për sistemin arsimor parauniversitar në Republikën e Shqipërisë", të ndryshuar.

Referuar parashikimeve specifike në legjislacionin ndërkombëtar të ratifikuar nga Shqipëria, legjislacionin e brendshëm, si dhe standardet ndërkombëtare dhe kombëtare; barazia dhe mosdiskriminimi i personave me aftësi të kufizuara, duhet kuptuar jo vetëm midis personave me aftësi të kufizuara dhe personave të tjerë, por dhe midis llojeve e kategorive të ndryshme të aftësisë së kufizuar.

Sipas KEDNJ¹¹-së, një shtet mund t'u nënshtrohet detyrimeve pozitive. Praktika relevante e GJEDNJ¹²-së për veprimet pozitive kryesisht i kushtohet çështjes nëse në situata të caktuara shteti është i detyruar, dhe jo vetëm i lejuar, të ndërmarrë veprime pozitive¹³.

Neni 11, i LMD-së ka parashikuar dhe mundësinë e ndërmarrjes së një sërë masash pozitive, duke sanksionuar se: "*Masa e përkohshme, e veçantë që synon përshpejtimin e vendosjes reale të barazisë, kur mungesa e barazisë është shkaktuar nga diskriminimi për çdo shkak të përmendur në nenin 1, të këtij ligji, konsiderohet veprim pozitiv dhe nuk përbën diskriminim, sipas këtij ligji. Kjo masë ndërpritet sapo të jenë arritur objektivat e trajtimit dhe ofrimit të mundësive të barabarta*". Pra veprimet pozitive që ka ndërmarrë Republika e Shqipërisë nuk janë një përjashtim nga parimi i mosdiskriminimit, por janë pjesë integrale e kuptimit dhe janë thelbësorë për eliminimin e diskriminimit, përparimin e dinjitetit njerëzor dhe barazisë efektive dhe të mosveçimit të kategorive të disavantazuara dhe të personave që i përkasin grupeve vulnerabël.

55974/00), 13 December 2005), dhe GJEDNJ, *D.H dhe të tjerët kundër Republikës Çeke* [GC] (Nr. 57325/00), 13 Nëntor 2007, paragrafi 178 (ECtHR, *D.H. and others v. the Czech Republic* [GC] (No. 57325/00), 13 November 2007).

¹¹ Shkurtesë: Konventa Evropiane e të Drejtave të Njeriut.

¹² Shkurtesë: Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut

¹³ Handbook on European non-discrimination law, 2018 edition, faqe 77.

Në kushtet kur mungesa e arsimit për kategoritë vulnerabël, është një nga faktorët që ndikon në mosintegrimin e këtyre komuniteteve në shoqëri, institucionet publike arsimore dhe sidomos institucionet të cilët nëpërmjet politikave mbështetëse për nxitjen e arsimit duhet të tregohen më të hapur dhe të predispozuar në arsimimin e qytetarëve që i përkasin këtyre komuniteteve. Mundësia dhe politikat për përfshirjen e personave me aftësi të kufizuara, ndikojnë drejtpërdrejtë në jetën e komuniteteve të tyre dhe ndihmon në përshejtimin e integritit të tyre shoqëror e kulturor në shoqërinë shqiptare.

Lejueshmëria e marrjes së masave pozitive në favor të grupeve të pafavorizuara përforcohet më tej nga udhëzimet e lëshuara nga disa prej organeve monitoruese përgjegjëse për interpretimin e traktateve të të drejtave të njeriut të OKB-së. Këto organe kanë theksuar që masat e tilla duhet të jenë të përkohshme në natyrë, dhe jo të shtrihen në kohë apo hapësirë përtej asaj që është e nevojshme për të adresuar pabarazinë në fjalë.¹⁴ Sipas Komitetit të OKB-së për Eliminimin e Diskriminimit Racor, në mënyrë që të jenë të lejueshme këto masa duhet të kenë si qëllim vetëm eliminimin e pabarazive ekzistuese dhe parandalimin e disbalancave të ardhshme.¹⁵ Komisioni i OKB-së për Eliminimin e Diskriminimit ndaj Grave thekson se '*masa speciale të përkohshme*' mund të përfshijnë "*trajtim preferencial; rekrutimin, punësimin dhe promovimin; qëllimet numerike të lidhura me kornizat kohore; dhe sistemet e kuotave*".¹⁶

Gjykatat kanë tentuar të trajtojnë diskriminimin në këtë kontekst jo si një formë e veçantë e diskriminimit në vetvete, por si një përjashtim nga ndalimi i diskriminimit. Me fjalë të tjera, gjykatat pranojnë se ka ndodhur trajtimi i ndryshëm, por që mund të justifikohet në interes të korrigjimit të një disavantazh të mëparshëm, siç është nën-përfaqësimi në vendin e punës të grupeve të veçanta.¹⁷

Në çështjen *Pononyomi v. Bullgarisë* (Nr. 5335/05), 21 qershor 2011, Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut ka cituar ndër të tjera se: "...arsimimi është një e drejtë që gëzon mbrojtjen e drejtpërdrejtë të Konventës Evropiane mbi të Drejtat e Njeriut (KEDNJ). Gjithashtu arsimit është një lloj tejet i veçantë i shërbimeve publike, që jo vetëm u sjell përfitime atyre që e përdornin atë, por që ka, po ashtu, edhe një funksion më të gjerë shoqëror dhe ishte i pazëvendësueshëm për të çuar më tej të drejtat e njeriut.

Në çështjen *Thlimmenos kundër Greqisë*¹⁸, Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut, ka mbajtur qëndrimin se: "...kemi një diskriminim kur shteti pa një argumentim objektiv dhe racional e refuzon trajtimin e diferencuar të personave, situata e të cilëve është tepër e ndryshme...".

Plani Kombëtar i Veprimit për Personat me Aftësi të Kufizuara 2016-2020¹⁹, citon ndër të tjera se:

¹⁴ Handbook on European non-discrimination law fq.38

¹⁵ UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination, 'General Recommendation No. 32: The Meaning and Scope of Special Measures in the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination' UN Doc. CERD/C/GC/32, 24 September 2009, paras. 21-26.

¹⁶ UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, 'General Recommendation No. 25: Article 4, para. 1 of the Convention (temporary special measures)' UN Doc. A/59/38 (supp), 18 March 2004, para. 22.

¹⁷ Handbook on European non-discrimination law fq.38

¹⁸ Thlimmenos kundër Greqisë, Kërkesa nr. 34369/97, vendimi me datë 06.04.2000.

“...një theks të veçantë kanë politikën dhe masat konkrete për të realizuar një arsim gjithëpërfshirës për të gjithë fëmijët dhe të rinjtë me aftësi të kufizuara, pavarësisht nga lloji i aftësisë së kufizuar që ata kanë. Vizioni për vitin 2020 është që çdo fëmijë me Aftësi të Kufizuara të jetë përfshirë në arsimin bazë dhe numri i të rinjve me Aftësi të Kufizuara që ndjekin arsimin e mesëm dhe të lartë të jetë rritur.

Qëllimi i këtij Plani Veprimi të qeverisë është të nxisë përfshirjen e personave me aftësi të kufizuara në shoqërinë shqiptare, të parandalojë diskriminimin dhe t’u eliminojë pengesat për të pasur akses në shërbimet dhe të drejtat e tyre. Nëpërmjet zbatimit të tij, Qeveria e Shqipërisë do të përmirësojë aksesueshmërinë e informacionit dhe shërbimeve publike, do të lehtësojë arsimin gjithëpërfshirës, do të aplikojë një vlerësim të ri të aftësisë së kufizuar bazuar në modelin bio-psiko-social dhe do të zgjerojë shërbimet sociale me bazë në komunitet, shërbimet e rehabilitimit dhe masat për nxitjen e punësimit.

Gjithashtu, Plani i Veprimit parashikon aktivitete që synojnë përmirësimin ose zgjerimin e programeve ekzistuese (siç janë arsimi dhe formimi profesional, punësimi, shërbimet sociale, programet gjithëpërfshirëse të arsimit, ndihma juridike falas, etj)...”.

Ndërsa, Plani i ri Kombëtar i Veprimit për Personat me Aftësi të Kufizuara 2021-2025²⁰, citon ndër të tjera se:

“Plani Kombëtar i Veprimit për Personat me Aftësi të Kufizuara (PKVPAK) 2021-2025, është një dokument ndërsektorial i qeverisë shqiptare që përfshin politika të dedikuara për personat me aftësi të kufizuara e që do të hidhen për zbatim gjatë 5 vjeçarit të ardhshëm. Qëllimi i tij është të vazhdojë promovimin dhe mbështetjen e integritit të personave me aftësi të kufizuara në jetën social-ekonomike të vendit duke patur në vëmendje të vazhdueshme përmbushjen e detyrimeve të KDPAK përmes masave specifike.

Procesi i hartimit të këtij dokumenti përputhet edhe me një moment tjetër të rëndësishëm të zbatimit të politikave për aftësinë e kufizuar në Shqipëri në funksion të realizimit të parimeve të KDPAK, të ratifikuar nga shteti shqiptar.

Sigurimi i arsimit cilësor dhe gjithëpërfshirës dhe i të mësuarit gjatë gjithë jetës për personat me aftësi të kufizuara është një ndër qëllimet politike të PKVPAK. Objektivat specifike në kuadër të këtij qëllimi, të parashikuara në këtë plan përcaktojnë: (i) Rritja e mundësive për pjesëmarrje në arsimin gjithëpërfshirës për fëmijët me lloje të ndryshme të AK-së; (ii) Shndërrimi i shkollave të specializuara në qendra burimore, duke përfshirë dhe mbështetur të mësuarit gjatë gjithë jetës.

Politika orienton institucionet publike në masat që ato duhet të marrin për realizimin e aksesueshmërisë për të gjitha kategoritë e personave me aftësi të kufizuara në: (i) mjedise; (ii) transport; (iii) informacion e komunikim.

¹⁹ Miratuar me Vendim të Këshillit të Ministrave, nr. 483, datë 29.06.2016

²⁰ Miratuar me VKM nr. 276, datë 12.05.2021

Sigurimi i një jete të pavarur për personat me aftësi të kufizuara, nëpërmjet: i. sigurimit të ofrimit të shërbimeve të integruara socioshëndetësore; ii. sigurimit të një jetese dinjitoze me anë të indeksimit të pagave, punësimit, rritjes së qasjes së tyre në transportin urban dhe ndërurban, duke përmirësuar shërbimet dhe infrastrukturën e tij; iii. përfshirjes së tyre në sistemin arsimor publik.”.

Ky dokument thekson faktin se, qeveria është e angazhuar të administrojë në mënyrë aktive çështjen e aftësisë së kufizuar në Shqipëri duke përditësuar gjithmonë e më shumë të drejtat e PAK në politikat e saj sektoriale. Për arritjen e këtij qëllimi është e nevojshëm edhe mbështetja më e fuqishme në eliminimin e të gjitha barrierave dhe përfshirjen e personave me aftësi të kufizuara në sistemin arsimor publik.

Komisioneri konstaton se, shkolla dhe ZVAP Divjakë nuk duhet të kishin refuzuar regjistrimin e nxënësit E. L. në klasën e 9 (nëntë), duke qenë se ai ka ndjekur arsimin bazë në këtë shkollë që nga klasa e 1 (parë) e deri në klasën e 8 (tetë). Fakti që shkolla dhe ZVAP Divjakë, nuk kanë patur në vëmendje interesin më të lartë të fëmijës dhe detyrimet që qeveria shqiptare është e angazhuar në eliminimin e të gjitha barrierave dhe përfshirjen e personave me aftësi të kufizuara në sistemin arsimor publik, ka vendosur në kushte të diskriminuose nxënësin E. L., për shkak të aftësisë së kufizuar, duke i mohuar të drejtën për arsim. Në këtë kuadër, veç faktit që nxënësit i është refuzuar e drejta për regjistrimin në Shkollën e Mesme të Bashkuar “Mihal Nako” Fierseman, Divjakë, atij nuk i është ofruar asnjë alternativë tjetër, e parashikuar në ligjin nr. 69/2012 “Për sistemin arsimor parauniversitar në Republikën e Shqipërisë”, të ndryshuar, si p.sh. regjistrimi në shkollat e arsimit bazë me kohë të pjesshme. Në përfundim, Komisioneri vlerësoi se refuzimi për të regjistruar nxënësin E. L. në klasën e 9 (nëntë) nga ana e shkollës dhe ZVAP Divjakë, nuk është një veprim i mbështetur në një justifikim të arsyeshëm dhe objektiv.

Më datë 29.03.2022, Komisioneri nëpërmjet emisionit investigativ STOP²¹, në TV Klan, u njoh me faktin që, pas denoncimit nga ana e familjarëve të nxënësit E. L., lidhur me mosregjistrimin e tij në klasën e 9 (nëntë), ishte arritur që nëpërmjet ndërhyrjes së MAS-it, ai të rikthehej dhe të vijonte të ndiqte mësimin në Shkollën e Mesme të Bashkuar “Mihal Nako” Fierseman, Divjakë.

Pavarësisht faktit të rikthimit në mësim të nxënësit E. L., Komisioneri konstaton se Drejtoria e Shkollës së Mesme të Bashkuar “Mihal Nako” Fierseman, Divjakë dhe ZVAP Divjakë, nëpërmjet mosregjistrimit të tij në klasën e 9 (nëntë), i kanë mohuar të drejtën për të ndjekur arsimin bazë të detyrueshëm.

Në konkluzion të sa më sipër, Komisioneri konstaton se Drejtoria e Shkollës së Mesme të Bashkuar “Mihal Nako” Fierseman, Divjakë dhe ZVAP Divjakë, me veprimet dhe mosveprimet e tyre, kanë diskriminuar subjektin ankues, nxënësin E. L., për shkak të aftësisë së kufizuar, në të drejtën e tij për tu arsimuar.

Komisioneri konstatoi se Shkolla dhe ZVAP Divjakë pretenduan gjatë shqyrtimit të ankesës se, regjistrimi i nxënësit në klasën e 9 (nëntë) bazuar në parashikimet e Ligjit nr. 69/2012, është i

²¹ <https://www.youtube.com/watch?v=0p-ueSnlzfU>

pamundur dhe si rrjedhojë nuk mund të rregjistrohej. Megjithatë, pas denoncimit nga ana e familjarëve të nxënësit dhe bërjes publike në media të këtij fakti, nxënësi E. L. u regjistrua dhe vijon të ndjekë mësimin në klasën e 9 (nëntë).

Sa i përket kërkesës së paraqitur nga ankuesi: “*të urdhërojë ZVAP Divjakë dhe drejtorinë e shkollës së mesme të bashkuar “Mihal Nako” Fierseman, Divjakë, të regjistrojë djalin e tij në klasën e 9-të duke lejuar të përfundojë arsimin e detyrueshën 9 vjeçar*”, Komisioneri konstaton se një kërkesë e tillë nuk mund të pretendohet në këtë fazë, në të cilën është arritur qëllimi i saj dhe djali i subjektit ankues, nxënësi E. L. është regjistruar dhe vijon të ndjekë mësimin në klasën e 9 (nëntë).

Në përfundim, Komisioneri për Mbrojtjen nga Diskriminimi, duke patur në vëmendje interesin më të lartë të fëmijës dhe eliminimin e të gjitha barrierave për përfshirjen e personave me aftësi të kufizuara në sistemin arsimor publik, tërheq vëmendjen Ministrisë së Arsimit dhe Sportit që në të ardhmen në zbatim të ligjit nr. 10221, datë 04.02.2010 “*Për Mbrojtjen nga Diskriminimi*”, të ndryshuar, në raste të ngjashme të mbajë një rol më proaktiv në marrjen e masave me karakter pozitiv për të luftuar diskriminimin në lidhje me të drejtën për arsimim të personave me aftësi të kufizuara.

PËR KËTO ARSYE :

Bazuar në nenin 32 dhe 33 të ligjit nr. 10221/2010 “*Për Mbrojtjen nga Diskriminimi*”, i ndryshuar, Komisioneri për Mbrojtjen nga Diskriminimi,

V E N D O S I :

1. Konstatimin e diskriminimit të nxënësit E. L., në të drejtën për arsim, për shkak të aftësisë së kufizuar, nga ana e Shkollës së Mesme të Bashkuar “Mihal Nako” Fierseman, Divjakë dhe ZVAP Divjakë.
2. Në referim të pikës 1, të këtij vendimi, ZVAP Divjakë dhe Shkolla e Mesme të Bashkuar “Mihal Nako” Fierseman, Divjakë, të marrin masa që në të ardhmen të mbahet në vëmendje mbështetja më e fuqishme në eliminimin e të gjitha barrierave dhe përfshirjen e personave me aftësi të kufizuara në sistemin arsimor publik.
3. Kundër këtij vendimi lejohet ankim në Gjykatën Administrative të Shkallës së Parë Tiranë, brenda 45 ditëve nga marrja dijeni.

KOMISIONERI

Robert GAJDA

(Shkaku: Aftësia e kufizuar)
(Fusha: Arsim)